

ГЕОГРАФІЯ І ФІЗИКА

УДК 911.3:008

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2024-4-1>

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕОГРАФІЇ ХАРЧУВАННЯ СВІТУ

Заставецька Леся Богданівна

доктор географічних наук, професор,
професор кафедри географії та методики її навчання,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
ORCID ID: 0000-0002-9112-3983

Мариняк Ярослав Омелянович

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри географії України і туризму,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
ORCID ID: 0000-0002-3946-8503

Стецько Надія Петрівна

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри геоecології та гідрології,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
ORCID ID: 0000-0001-9070-7349

***Актуальність дослідження.** Розглянуто питання географії харчування та їх представлення у відповідних публікаціях. З'ясовано, що в трактуванні географії харчування як наукового напрямку історично склалися різноманітні в українськомовних та інішомовних наукових джерелах. Продовольча безпека є складною глобальною проблемою людства. Вона, як правило, є продовженням або складником політичної безпеки конкретної країни. **Предмет дослідження** становить вивчення різних аспектів формування та розвитку чинників географії харчування світу з метою їх групування та типізації. **Мета дослідження:** визначити основні географічні відмінності харчового раціону світу населення та проаналізувати чинники його формування, а також з'ясувати основні типи харчування з огляду на сучасні наукові трактування. **Методологія дослідження:** використано методи аналізу, синтезу, теоретичного узагальнення, порівняльну характеристику, статистичні (групування, типологія), географічний – у трактуванні основних джерел харчування. **Результати дослідження:** розглянуто проблеми належного забезпечення населення продовольством у країнах світу. Застосовано географічний метод при характеристиці цього питання, проведено аналіз харчового раціону населення, виокремлено географічні відмінності харчового раціону населення світу. Здійснено типологію країн за особливостями споживання їжі через поділ їх на групи (види) харчування відповідно до вмісту та кількості основних компонентів у раціоні харчування. Вивчено суспільно-географічні аспекти споживання продовольства населення України. **Практичне значення:** отримано результати, які свідчать, що продовольча проблема має географічний характер. Країни світу, маючи у своєму розпорядженні різноманітні агрокліматичні умови, демографічні ресурси й темпи зростання населення, соціально-економічний потенціал, спеціалізацію та продуктивність праці сільськогосподарського виробництва, суттєво відрізняються за рівнем продовольчої забезпеченості населення й за структурними характеристиками харчового раціону. **Висновки:** з'ясовано суспільно-географічні аспекти споживання продовольства населенням світу та України. **Перспективи подальших досліджень:** відмінності в забезпеченні населення продовольством зберігаються, і це робить актуальним цей напрям досліджень у соціально-економічній географії.*

***Ключові слова:** географія харчування, основні типи харчування, населення, продовольча забезпеченість, продовольча криза.*

GEOSPATIAL ASPECTS OF WORLD FOOD GEOGRAPHY

Zastavetska Lesia Bohdanivna

Doctor of geographical sciences, professor,
Professor of the Department of Geography and its Teaching Methods,
Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk,
Ternopil, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-9112-3983

Maryniak Yaroslav Omelianovych

PhD in Geography,
Associate Professor at the Department of Geography of Ukraine and Tourism,
Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk,
Ternopil, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-3946-8503

Stetsko Nadiia Petrivna

PhD in Geography,
Associate Professor at the Department of Geoecology and Hydrology,
Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk,
Ternopil, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-9070-7349

Relevance of the study: The article deals with the issues of nutrition geography and their presentation in relevant publications. It has been found that the interpretation of nutrition geography as a scientific field has historically been misinterpreted in Ukrainian, French and English and other languages. Food security is a complex global problem of humanity. It is usually a continuation or a component of the political security of a particular country. **The subject of the research:** is the study of various aspects of the formation and development of the factors of the world's food geography in order to group and typify them. **The purpose of the study:** to determine the main geographical differences in the diet of the world's population and analyze the factors of its formation, as well as to identify the main types of nutrition based on modern scientific interpretations. **Research methodology:** the methods of analysis, synthesis, theoretical generalization, comparative characterization, statistical (grouping, typology), and geographical in the interpretation of the main sources of nutrition were used. **The results of study:** the problems of adequate food supply in the countries of the world are considered. The geographical method was used to characterize this issue, the analysis of the population's diet was carried out, and geographical differences in the world's food rations were identified. The typology of countries according to the peculiarities of food consumption is carried out by dividing them into groups (types) of food according to the content and quantity of the main components in the diet. The socio-geographical aspects of food consumption by the population of Ukraine are studied, using domestic and foreign sources. **Practical significance:** the results obtained show that the food problem is geographical in nature. Countries of the world, having different agro-climatic conditions, demographic resources and population growth rates, socio-economic potential, specialization and labor productivity of agricultural production, significantly differ in the level of food security of the population and the structural characteristics of the food ration. **Conclusions:** the socio-geographical aspects of food consumption by the population of Ukraine and the world are clarified. **Prospects for further research:** differences in the provision of food to the population remain a relevant area of research in socio-economic geography.

Key words: geography of food, main types of nutrition, population, food security, food crisis.

Постановка проблеми. Продовольча безпека є складною глобальною проблемою людства. Вона, як правило, є продовженням або складником політичної безпеки конкретної країни. Продовольча безпека за своєю суттю має міждисциплінарний характер. На її фор-

мування впливає система чинників, як природних, так і соціально-економічних. Збройні конфлікти (війни) створюють перешкоди щодо вирощування сільськогосподарських культур, як і їх транспортування. Російсько-українська війна призвела до затримання

постачання зернових культур в африканські та азійські країни у 2023 р. Тобто можна стверджувати, що продовольча безпека відображає майже всі складники політики конкретної держави. Воєнні події в Україні у 2022–2024 рр. свідчать, що зрив постачання продовольства є загрозою для багатьох держав. Продовольча безпека є необхідною як у науковому, так і в практичному значенні. Власне географічний підхід найбільш повно розкриває всю сутність продовольчої проблеми людства. Актуальність дослідження продовольчої проблеми зумовлена її великою соціальною значущістю. У міру розвитку суспільства виникла низка проблемних питань. Історично зникає основна початкова мета харчування – нагодувати людство. Нові виклики не лише вимагають забезпечення харчовими продуктами, а й гостро постає питання їх якості. Пріоритетними стають екологічне (зелене) харчування, різноманітність та структурна збалансованість споживаних харчових продуктів, а також проблема їх надмірного споживання й спричинені цим наслідки. Домінування фастфудів, використання при вирощуванні сільськогосподарської продукції генетично модифікованих технологій призвели до суттєвих проблем здоров'я людства.

Повернення до традиційного (народного) харчування є певним кроком до подолання цих проблем і водночас добрим стимулом для розвитку міжнародних гастрономічних туристичних мандрівок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Глобальна продовольча проблема – одна з найдавніших з усіх глобальних проблем. Як показує багаторічний досвід, проблема харчування завжди вирізнялася своєю гостротою.

Науковий інтерес до їжі як частини культури нації виник у другій половині XIX ст. У творах цього періоду переважає описовий підхід. Відомості про продовольчий раціон того чи того народу можна знайти в працях етнологів цих часів.

Формування теоретико-методологічної основи вивчення харчового раціону як культури народів світу пов'язане з дослідниць-

кою діяльністю в J. de Castro [3], M. Sorre [19], H. Kariel [10], C. Lévi-Strauss [10] та ін. Раціон харчування у світі має свою географічну структуру, а саме явище розглядається як сфера культурології, що існує у відносинах, пов'язаних історико-географічним, соціальним і культурним контекстом.

Географія харчування зароджується в 50–60-х роках XX ст. Першою працею була J. de Castro, *The geography of hunger*. Boston. 1952. р. 384. відомого бразильсько-французького лікаря, антрополога, географа. Його «Географія голоду» розкриває географічну картину голоду. Застосувавши в цій праці не лише описовий метод, а й географічний, Ж. Кастро виокремив основні типи голодування. Здійснив просторовий аналіз, завдяки якому обґрунтував такі регіони голодування: Новий світ (Південна Америка, Центральна Америка, Англійська Америка (США, Канада)), Давня Азія (Китай, Індія), Європа. Учений розглянув проблеми голоду в різних країнах, зокрема Європи (Угорщина, Румунія, Молдова, Німеччина). Звісно, жодним словом не згадано голодомори в колишньому СРСР і, відповідно, в Україні. Отже, можна стверджувати про його заангажованість марксизмом.

Домінування класового підходу, ідеологічних позицій у літературі про голод прив'язувалися до капіталістичного устрою. Лише починаючи з 90-х років XX ст. з'ясувалося, що найбільше голодоморів було власне при різних моделях соціалізму – сталінській, маоцзедунівській, полпотівській, кімірсенівській (остання діє до сьогодні). Найбільш відомі голодомори були в середньовічні часи й мали, як правило, кліматичний характер.

У зарубіжній літературі дослідження у сфері географії харчування (*geography of food*) висвітлені в працях [1, 4, 9, 10, 12, 15, 16, 17]. Проблеми туристичного харчування (харчування в туризмі) розкрито в роботі польського вченого А. Kowalczyk (2005) та ін.

Тенденція зростання проблем щодо забезпечення харчуванням чітко простежується в сучасних наукових публікаціях. Різноманітні підходи до визначення типології країн

і регіонів щодо харчового раціону населення запропоновані дослідниками в Україні. І. Kholoshyn та ін. [14] розглянули проблеми належного забезпечення населення продовольством у країнах світу. Наголосили на географічному характері цього питання, провели аналіз харчового раціону населення, виокремили географічні відмінності харчового раціону світу. Здійснили типологію країн за особливостями споживання їжі через поділ їх на групи (види) харчування відповідно до вмісту та кількості основних компонентів у раціоні харчування.

Дослідниця Н. Гусєва (1995) вивчала суспільно-географічні аспекти споживання продовольства населення України.

Питання географії харчування розглянуто в статті Л. Заставецької та ін. [5], у якій проаналізовано зв'язок наявних дисциплін, а саме визначено, що географія харчування, кулінарний туризм, кулінарна географія, харчування в туризмі, гастрономічний туризм є синонімами або складовими частинами того чи того напрямку досліджень; розглянуто перспективи розвитку цієї науки.

Мета дослідження. У результаті проведеного дослідження встановлено нові аспекти з питань географії харчування у світі:

- розглянуто географію харчування контексті широкого спектра міждисциплінарних підходів, що сприяють дослідженню харчування;

- з'ясовано, що необхідний новий підхід до розв'язання найбільш адекватного просторового відображення продовольчої проблеми в країнах світу, що вимагає застосування сучасних методів дослідження (системні технології, статистичні методи тощо);

- розкрито основні географічні відмінності харчового раціону населення світу;

- уточнено схему типів харчування з огляду на сучасну класифікацію країн;

- інформаційною базою дослідження є офіційні дані Світової організації охорони здоров'я та продовольства, комісії сільського господарства ООН.

Основний матеріал. Географічне положення, різноманітність природних ресурсів

на Земній кулі сприяє формуванню особливостей харчування народів світу. Способи приготування й асортимент споживання продуктів харчування – досить стійкий елемент конкретної матеріально-побутової культури. Вони часто перебувають у тісному зв'язку з духовними й моральними нормами, релігійними заборонами тощо.

Американські вчені М. Goodman, М. Kneafsey, D. Maye, L. Holloway (2021) вважають, що «географія харчування» вивчає просторове поєднання, закономірностей та організації виробництва, розподілу й споживання харчових продуктів у всьому світі [9, с. 2].

У щорічному довіднику Оксфордського університету (2015) В. Mandelblatt зазначає, що географія харчування відома своєю дисциплінарною зосередженістю на просторовому елементі людського життя, схильна концептуалізувати харчові шляхи в мінливому зв'язку з географічним положенням [15, с. 1].

Особливості та культура харчування є важливим складником загальної культури кожного народу, визначають історичні та ментальні риси його існування. А це, своєю чергою, робить географію харчування важливим складником географічної культури.

Сучасний український учений-географ, професор Іван Ровенчак досить чітко окреслює місце цього наукового напрямку: «поряд з такими назвами наукових напрямів, як географія культури, культурна географія, у географії є поняття «географічна культура». Географічна культура формується в процесі засвоєння географічних дисциплін, наукових географічних досліджень, практичної діяльності фахівців, повсякденної побутової діяльності людей. Вона має такі три головні властивості: 1) рівень геопросторового мислення людей; 2) обсяг масиву опанованих населенням географічних знань; географічно доцільна технологія і практика трудової, споживальної, соціоприродної та відтворювальної діяльності людей (суспільства)» [18, с. 19–20].

Отже, географія харчування має свою предметну сутність і є важливим складником географічної культури.

За оцінками Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН та Всесвітньої організації охорони здоров'я, середня норма харчування для однієї людини має становити 2300–2400 ккал на добу [21]. Звичайно, цей показник може трохи варіюватися залежно від статі, віку, виду праці, а також природно-кліматичних умов та деяких інших факторів. Чітко виражене недоїдання настає тоді, коли цей показник падає нижче 1800 ккал, а очевидний голод – коли він проходить критичну позначку 1000 ккал на добу. Хронічне недоїдання часто має сезонний характер. Причиною хронічного недоїдання майже завжди є низькі доходи бідніших верств населення. Наслідком хронічного недоїдання є значне погіршення здоров'я цих груп суспільства.

Голод (фізичний брак їжі), який спостерігається в Ефіопії, Судані та інших районах південніше Сахари, є найбільш відомою формою продовольчої незабезпеченості. Причини голоду багатогранні: природні, політичні катаклізми, громадянська війна, скорочення споживання й нерівномірний розподіл продовольства.

Упродовж ХХ ст. чітко спостерігається тенденція зростання кількісних показників харчування. Так, у 1930-х рр. середнє споживання на одну особу становило 2100 ккал, на початку 1960-х рр. – 2300, у 1970-х рр. – 2450, у 1990-х рр. – 2700, у 2000-х рр. – 2750, у 2010-х рр. – 2800. Середню енергетичну цінність раціону (ккал на одну особу за добу) показано на рис. 1.

Таке зростання зумовлене насамперед збільшенням світового виробництва зерна, розвитком біотехнологій, розширенням зрошувальних земель, покращенням селекції та агротехніки. Виробництво зерна випереджало зростання народонаселення.

Як видно з рис. 1, чітко простежується перевищення середньої норми харчування на одну особу в Європі та Океанії. Із 2017 р. цей уявний бар'єр долає Азія, а середні показники у світі завжди перевищують це значення. Явним аутсайдером є Африканський континент з усіма своїми продовольчими проблемами.

Звідси все вищеперелічене не означає, що глобальна продовольча проблема нині вже вирішена. У світі зросла кількість людей, які зіткнулися з голодом. У 2021 році до 828 млн людей у всьому світі страждали від голоду. Це приблизно на 46 млн більше, ніж у 2020 році, і на 150 млн більше, ніж до початку пандемії коронавірусу.

За даними ООН, з 2015 року частка тих, хто голодує, залишалася відносно незмінною, але у 2020-му вона зросла й продовжила зростати у 2021 році, досягнувши 9,8% світового населення. Для порівняння: у 2019 році ця частка становила 8%, а у 2020-му – 9,3% [20].

Загалом, минулого року близько 2,3 млрд людей у світі (29,3%) зіткнулися з помірно чи важкою формою відсутності продовольчої безпеки – це на 350 млн більше, ніж до початку пандемії. В ООН зазначили, що у 2021 році продовжив збільшуватися ген-

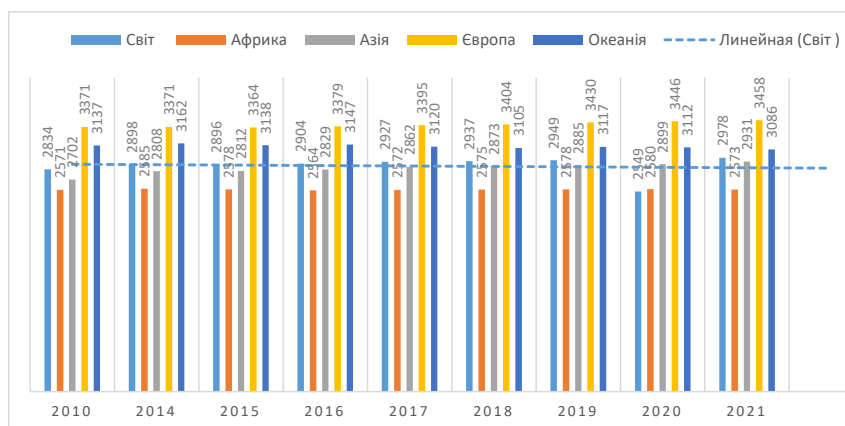

Рис. 1. Регіони світу за середньою енергетичною цінністю раціону (ккал на одну особу за добу) станом на 2021 р. [6]

дерний розрив у відсутності продовольчої безпеки: з помірною чи тяжкою формою відсутності продовольчої безпеки у світі стикнулося 31,9% жінок проти 27,6% чоловіків.

За прогнозами, у 2030 році, навіть з урахуванням відновлення світової економіки, близько 670 млн осіб, або 8% світового населення, як і раніше, стикатимуться з голодом.

Отже, абсолютні показники, що характеризують голод та недоїдання, залишаються

досить високими. Для економічно розвинутих країн явище голоду та недоїдання загалом уже не характерне.

На основі статистичних даних FAO [6] здійснено групування країн світу. Показники вміщено в таблиці 1.

Висновок із наведеного групування свідчить про наявність значної кількості країн, для яких характерний голод та недоїдання. Більш детально це показано в таблиці 2.

Таблиця 1

**Групування країн світу за середньою енергетичною цінністю раціону
(ккал на одну особу за добу) станом на 2021 р. [6]**

Групи	Країни
1770–2130	Бурунді, ЦАР, КНДР, Демократична Республіка Кого, Гаїті, Лесото, Ліберія, Мадагаскар, Зімбабве
2130–2490	Ангола, Антигуа і Барбадос, Афганістан, Болівія, Венесуела, Гамбія, Гвінея-Бісау, Йорданія, Замбія, Ефіопія, Ємен, Кенія, Конго, Мозамбік, Нова Гвінея, Сан-Томе і Принсіпі, Сьєра-Леоне, Соломонові острови, Південний Судан, Сирія, Східний Тимор, Руанда, Уганда, Танзанія, Чад
2490–2850	Багами, Бангладеш, Бенін, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Вануату, Габон, Гренада, Гватемала, Гондурас, Джибуті, Еквадор, Есватіні, Іран, Кабо-Верде, Камбоджа, Камерун, Камбоджа, Киргизстан, Лаос, Малаві, Малі, Мікронезія, М'янма, Намібія, Нікарагуа, Нігер, Пакистан, Перу, Сент-Кінг і Невіс, Сальвадор, Сент-Кінг і Невіс, Сенегал, Судан, Суринам, Таджикистан, Того, Тонго, Фіджі, Японія
2850–3210	Барбадос, Беліз, Болгарія, В'єтнам, Гвінея, Гвіана, Гренадин і Тобаго, Грузія, Домініка, Домініканська Республіка, Індія, Індонезія, Іран, Єгипет, Кірібаті, Колумбія, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Ліван, Лівія, Малайзія, Мавританія, Маврикій, Молдова, Монголія, Науру, Непал, Нова-Зеландія, Північна Македонія, Панама, Парагвай, ПАР, Самоа, Сент-Вісент і Гренадини, Сейшельські острови, Словаччина, Словенія, Таїланд, Тринідад і Тобаго, Туркменістан, Україна, Уругвай, Філіппіни, Шрі-Ланка, Чилі, Ямайка
3210–3570	Албанія, Алжир, Аргентина, Австралія, Азербайджан, Бахрейн, Білорусь, Бутан, Болівія, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Вірменія, Велика Британія, Греція, Естонія, Іспанія, Казахстан, Катар, Кіпр, Корея, Куба, Кувейт, Латвія, Люксембург, Мальта, Мексика, Марокко, Нідерланди, Норвегія, ОАЕ, Оман, Португалія, Росія, Саудівська Аравія, Чехія, Туніс, Угорщина, Узбекистан, Уругвай, Фінляндія, Швеція, Швейцарія
3570–3930	Австрія, Бельгія, Канада, Данія, Ізраїль, Італія, Литва, Ісландія, Ірландія, Німеччина, Польща, Румунія, Сербія, США, Туреччина, Франція, Чорногорія

Таблиця 2

**Диференціація країн світу за середньою енергетичною цінністю раціону
(ккал на одну особу за добу) станом на 2021 р. [6]**

Середній показник у світі	Країни		Амплітуда коливань між максимальним і мінімальним значенням	
	Максимальне	Мінімальне		
			Абсолютне	Відносне
2978	США (3911)	Бурунді (1775)	2136	2,2
	Бельгія (3892)	ЦАР (1775)	2117	2,2
	Ірландія (3861)	Мадагаскар (1979)	1882	1,9
	Туреччина (3825)	КНДР (1982)	1843	1,9
	Австрія (3819)	Лесото (2035)	1784	1,9
	Італія (3733)	Гаїті (2076)	1657	1,8
	Ізраїль (3701)	Демократична Р. Конго (2096)	1605	1,8
	Румунія (3665)	Ліберія (2097)	1568	1,7
	Німеччина (3634)	Уганда (2123)	1511	1,7
	Ісландія (3612)	Гвінея-Бісау (2167)	1445	1,7

Джерело: складено авторами за даними [6].

Амплітуда коливань між максимальним і мінімальним значенням в абсолютних показниках становить від 1445 до 2136 ккал на одну особу за добу, абсолютне від 1,7 до 2,2 раза.

Для I типу країн характерний *дуже низький рівень* за середньою енергетичною цінністю раціону (ккал на одну особу на добу), нижче від середньої норми харчування для однієї людини. Відхилення від середнього показника у світі становить 1,7–1,4 разів, а від високорозвинутих країн 2,2 разів. За кількістю ккал на одну особу на добу абсолютне відхилення коливається від 2136 до 1780. Географічно сюди входять країни Африки, Південної Америки та одна азіатська КНДР, для яких характерні системне недоїдання та часті голодомори. Власне цей регіон є епіцентром найбідніших країн світу. Тут є країни, де частка тих, хто голодує, перевищує 40% населення (ЦАР, ДР Кого, Лесото, Ліберія, Мадагаскар, Зімбабве).

Для II типу країн характерний *низький рівень* за середньою енергетичною цінністю раціону (ккал на одну особу на добу) нижче від середньої норми харчування для однієї людини. Відхилення від середнього показника у світі становить 1,7–1,4 раза. Відхилення від середнього показника у світі становить 1,4–1,2 раза, а від високорозвинутих країн – 1,6 разів, відповідно, за кількістю ккал на одну особу на добу абсолютне відхилення коливається від 1780 до 1420. Географічно сюди входять країни Африки, Латинської Америки, Океанії, Південно-Західної Азії, для яких характерні періодичні проблеми в харчуванні, пов'язані з кліматичними умовами, воєнними діями та політичною нестабільністю. Тут є країни, де частка тих, хто голодує, перевищує 30–40% населення (Ефіопія, Малі, Замбія, Сомалі, Уганда, Чад).

Для III типу країн характерний *недостатній рівень* за середньою енергетичною цінністю раціону (ккал на одну особу за добу) перевищує середню норму харчування для однієї людини, нижче від середнього показника у світі. Відхилення від середнього показника у світі становить 1,2–1,1 раза, а від високорозвинутих країн – 1,5 раза, від-

повідно, за кількістю ккал на одну особу на добу абсолютне відхилення коливається від 1420 до 1060. Географічно сюди входять країни Африки, Латинської Америки, Азії, Океанії. Для деяких країн характерне системне недоїдання (Пакистан). Сюди входить високорозвинута країна Японія. Належність до цієї групи пояснюється тим, що в ній відсутній пшеничний тип харчування, а також культурою харчування, тобто особливістю національної кухні.

Для IV типу країн характерний *достатній рівень* за середньою енергетичною цінністю раціону (ккал на одну особу на добу), перевищення середньої норми харчування для однієї людини перебувають на межі середнього показника у світі. Відхилення від середнього показника у світі становить 0,8 раза та перевищує 1,1 раза, а від високорозвинутих країн – 1,2 раза, відповідно, за кількістю ккал на одну особу на добу абсолютне відхилення коливається від 1060 до 700. Географічно сюди входять країни Африки (Єгипет, Кот-д'Івуар, Лівія, Мавританія, Маврикій, ПАР), Латинської Америки, Азії, Океанії та Європи (Болгарія, Молдова, Північна Македонія, Словаччина, Словенія, Україна). Для деяких країн є проблема системного недоїдання (Індія, Індонезія, Непал).

Для V типу країн характерний *високий рівень* за середньою енергетичною цінністю раціону (ккал на одну особу на добу), перевищенням середньої норми харчування для однієї людини та середнього показника у світі. Перевищення середнього показника у світі становить 1,1–1,2 раза. Географічно сюди входять країни Африки (Алжир, Марокко, Туніс), Латинської Америки, Азії, Океанії та Європи (Албанія, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Велика Британія, Греція, Естонія, Іспанія, Латвія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Чехія, Угорщина, Фінляндія, Швеція, Швейцарія).

Для VI типу країн *дуже високий рівень* типу країн характерний за середньою енергетичною цінністю раціону (ккал на одну особу на добу), перевищенням середньої норми харчування для однієї людини та середнього показника

у світі. Перевищення середнього показника у світі становить 1,2–1,3 рази. Географічно сюди входять країни Європи (Австрія, Бельгія, Данія, Італія, Литва, Ісландія, Ірландія, Німеччина, Польща, Румунія, Сербія, Франція, Чорногорія), Північної Америки (Канада, США), Азія (Ізраїль, Туреччина).

Отже, Україна входить до IV типу країн із характерним *достатнім рівнем* за середньою енергетичною цінністю раціоном (ккал на одну особу на добу). До цієї групи входять країни Центрально-Східної Європи (Болгарія, Молдова, Північна Македонія, Словаччина, Словенія, Україна), див. детально в таблиці 3.

Амплітуда коливання між максимальним і мінімальним значенням в абсолютних одиницях становить відповідно (–973) та (+1163), відносних – (1,3) та (1,7) рази.

Отже, можна стверджувати, що для економічно розвинутих країн голод та недоїдання вже не характерне. Останніми роками для цих країн характерне переїдання та ожиріння. Гострою є проблема харчування в країнах Африки. Досить складна продовольча ситуація зберігається в країнах Південно-Західної, Південної, Південно-Східної Азії. Менш гострою є проблема забезпечення харчування для країн Латинської Америки.

У наявних літературних джерелах дуже мало матеріалу, який би узагальнив і синтезував усі дані про харчування народів світу. Зрозуміло, що вихідним у цій проблематиці є географічне положення (та похідне кліматичне положення) окремих регіонів, країн та спосіб їхньої кулінарної обробки.

Однією з таких класифікацій є типізація харчування, здійснена американським гео-

графом Г. Керіелом, який в основу своєї праці поклав такі чинники:

1) основні продукти (крохмальні) – головні джерела калорій, саме пшеничні, рисові, кукурудзяні, просо-соргові та характерні типи харчування;

2) головні джерела надходження протеїну (рослинні й тваринні білки) [10].

Поєднання цих чинників покладено Г. Керіелом в основу виокремлення основних типів харчування (їх 20) в тісній кореляції з установленими регіонами світу. Детальну їх характеристику подано в таблицях 4–5 з уточненням назв регіонів та країн до сучасного трактування в географічній літературі та введенням окремої колонки (основні (регіони) країни), оскільки наявні лише картографічні джерела.

Пшеничний тип харчування переважає в раціоні в розвинутих країн світу. Проте є певні відмінності (Японія). У раціоні населення цих країн поєднується пшениця, картопля, цукор, м'ясо, тваринні та рослинні жири.

Вищеописані найбільш характерні типи харчування та особливості національних кухень не вичерпують різноманітність народів світу. У всіх цих елементах також можна виявити чотири різні рівні – етнічно специфічні (властиві окремим регіонам), регіональні (ареальні) й міжнаціональні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене наукове дослідження дало змогу виокремити шість типів країн світу за середньою добовою енергетичною цінністю раціону. Установлено, що Україна входить до IV типу країн із характерним *достатнім рівнем* за середньою енергетичною цінністю раціоном (ккал на одну особу

Таблиця 3

Місце України за основними показниками харчування у світі у 2021 р.

Показник	Україна	Світ		
		Середнє значення	Максимальне значення	Мінімальне значення
Середньодобове споживання харчування на одну особу, ккал	2938	2978	3911 США	1775 Бурунді
Середня норма харчування для однієї особи 2300–2400 ккал на добу	+538	-	-	-

Джерело: складено авторами за даними [6].

на добу). До цієї групи входять також інші країни Центрально-Східної Європи.

Результати дослідження стверджують, що для економічно розвинутих країн голод та недоїдання вже не характерне. Останніми роками для цих країн важливою стає проблема переїдання та ожиріння. Водночас недостатність харчування є гострою проблемою в країнах Африки. Досить складна продовольча ситуація зберігається в країнах Південно-Західної, Південної, Південно-Східної Азії. Менш гострою залишається проблема забезпечення харчування для країн Латинської Америки.

Незважаючи на те, що в кожній країні склалася свої типи харчування та є специфічні ознаки смакових відчуттів, національні кухні не стають замкненими й ізольованими, а постійно взаємодіють і впливають одна на одну. Такі явища в сучасній літературі отримали назву пан'європейської, паназійської, панамериканської, панафриканської та інші на рівні материків, континентів та макрорегіонів. На рівні країн – панукраїнської, панпольської, панхорватської та інше. Зрозуміло, що чітко формуються нові типи харчування, наприклад, американський, який характерний для США,

Таблиця 4

Типи харчування (пшеничні та рисові) (за Г. Керіелом)*

Типи харчування	Основні (регіони) країни	Головні джерела калорій	Головні джерела протеїну
1. Тип склався у середній смузі Європи і став майже універсальним для різних країн на всіх континентах	Північна Америка (США, південь Канади), Європа (Північна, Західна, Східна), Росія, а також окремі країни Південної Америки (Чилі, Аргентина, Уругвай), Південної Африки (Лесото, ПАР, Свазіленд), Австралія, Нова Зеландія	Пшениця, картопля, цукор, м'ясо, жири тваринні й олія	Яловичина, свинина, баранина, молочні продукти
2. Західно-індостанський	Пакистан, окремі регіони Афганістану та Індії	Пшениця, просо, сорго, ячмінь, рис	Горох, сочевиця та інші бобові
3. Середземноморсько-передньоазійський	Країни Південної Європи, країни Північної Африки, країни Південно-Західної Азії, Центральна Азія	Пшениця, кукурудза, ячмінь, жири: тваринні, рослинні	Яловичина, свинина, баранина, молочні продукти
4. Андський	Еквадор, Перу, окремі регіони Аргентини, Болівії, Чилі	Пшениця, кукурудза, ячмінь, картопля	Яловичина, бобові
5. Бразильський	Південна Бразилія (тропічна частина)	Пшениця, кукурудза, рис, цукор	Яловичина, бобові
6. Внутрішньо-Південноамериканський	Окремі регіони Болівії, Аргентини, Парагвай	Пшениця, кукурудза, маніок	Яловичина, бобові
7. Бенгальсько-бірманський	Непал, Бангладеш, Бруней, Бутан, М'янма	Рис	Горох, та інші бобові
8. Східноазійський прибережний	Корея Південна, Корея Північна, Японія	Рис, пшениця	Риба, соєві боби
9. Південнокитайський	Південні райони Китаю	Рис, кукурудза, солодка картопля	Свинина, риба, соєві боби, арахіс
10. Малайзійсько-індонезійський	В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Тимор-Лешті, Філіппіни	Рис, кукурудза, солодка картопля	Риба, соєві боби та інші бобові
11. Карибсько-панамський	Центральна Америка (Беліз, Коста-Ріка, Панама), Карибська Америка (Антигуа і Барбуда, Багами, Барбадос, Гаїті, Гренада, Домініка, Домініканська Республіка, Куба, Сент-Вінсент і Гренадини, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Тринідад і Тобаго, Ямайка), окремі регіони Колумбії, Бразилії	Рис, кукурудза, банани, ямс, маніок, цукор	Горох та інші бобові

Типи харчування (кукурудзяні, просо-соргові та ін.) (за Г. Керіелом)*

Типи харчування	Основні (регіони) країни	Головні джерела калорій	Головні джерела протеїну
12. Мексикансько-гватемальський	Мексика, Гватемала, окремі регіони Нікарагуа, Коста-Ріка, Сальвадор	Кукурудза	Бобові
13. Венесуельсько-гвіанський	Венесуела, Гаяна, окремі регіони Колумбії	Кукурудза, пшениця, картопля	Яловичина, бобові
14. Східноафриканський	Ботсвана, Бурунді, Джибуті, Еритрея, Ефіопія, Замбія, Зімбабве, Кенія, Маврикій, Малаві, Намібія, Руанда, Сомалі, Танзанія, Уганда	Кукурудза, просо, сорго	Горох, сочевиця та інші бобові
15. Західно-центральноафриканський	Ангола, Бенін, Буркіна-Фасо, Габон, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, ДР Конго, Екваторіальна Гвінея, Кабо-Верде, Камерун, Коморські острови, Кот-д'Івуар, Ліберія, Мадагаскар, Малі, Мозамбік, Нігер, Нігерія, Південний Судан, Судан, Республіка Конго, Сан-Томе і Принсіпі Сейшельські острови, Сенегал, Сьєра-Леоне, Того, ЦАР, Чад	Просо й сорго кукурудза, рис, ямс, батат, маниок, банани	Горох та інші бобові, арахіс
16. Тип країн Індійського океану	Південь Індії, Шрі-Ланка, Мальдіви	Просо й сорго, рис, маниок, кокосові горіхи	Риба, бобові, арахіс
17. Північнокитайський	Північ Китаю	Просо й сорго, пшениця, кукурудза, картопля	Свинина, баранина, соєві боби
Інші характерні типи харчування			
18. Монгольсько-тибетський	Монголія, Китай (Тибет)	Ячмінь	Молоко, баранина, козлятина
19. Острівний тихоокеанський	Океанія: Мікронезія (Маршалові Острови, Мікронезія, Науру, Палау), Меланезія (Вануату, Папуа Нова Гвінея, Соломонові острови), Полінезія (Самоа, Тонга, Тувалу, Фіджі)	Маниок, ямс, таро, банани, кокосові горіхи	Риба, свинина
20. Арктичний полярнобереговий	Північ Канади, Гренландія, Шпіцберген (Норвегія), арктичні регіони Росії	Тваринні жири, пшениця	Риба, м'ясо диких тварин

* Авторами уточнено назви регіонів та країн до сучасного трактування в географічній літературі та введення окремої колонки основні регіони, країни.

Канади, Австралії, Нової Зеландії, а останніми роками й для деяких країн Європи. Для нього характерні низькі норми споживання зерна, картоплі та більш високі норми споживання м'яса, молока, яєць, цукру, фруктів, овочів. Однак для середземноморського типу харчування (Південна Європа) характерний висо-

кий рівень споживання овочів, фруктів, рослинної олії, а також хлібобулочних виробів. Отже, глобальні явища в харчуванні чинять досить помітний вплив на національні кухні. Вивчення географічних аспектів формування національних кухонь потребує подальших досліджень.

Література

1. Bell D., Valentine G., Consuming Geographies: We Are Where We Eat (Routledge, London, 1997), p. 256.
2. Гусева Н. Деякі суспільно-географічні аспекти споживання продовольства населення України *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Географічні науки*. 16 (265), 2013. С. 137–147.
3. Castro J. de, The geography of hunger. Boston. 1952. p. 384.
4. Colombino A., The geography of food. Bollettino della Società Geografica Italiana VII (2014), 647–656.
5. Заставецька Л., Мариняк Я., Стецько Н. Кулінарна географія як науковий напрям нового світу туризму. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія*. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2024. № 1 (56). С. 120–128. DOI : <https://doi.org/10.25128/2519-4577.24.1.14>
6. FAO. 2023. World Food and Agriculture – Statistical Yearbook 2023. Rome. <https://doi.org/10.4060/cc8166en>
7. Freidberg S., 2003, Editorial. Not all sweetness and light: new cultural geographies of food, „Social & Cultural Geography”, vol. 4, no. 1, s. 3–6
8. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Food and agriculture data (2020), <http://www.fao.org/faostat>. Accessed 11 Sent 2024
9. Goodman M, Kneafsey M, Maye D, Holloway L. Geographies of Food: An Introduction. 2021. Publisher: Bloomsbury. 40 p. DOI:10.5040/9781474204392
10. Kariel H.G, A proposed classification of diet. Annals of the Association of American Geographers 56(1), 68–79 (1966). doi:10.1111/j.1467-8306.1966.tb00544.x
11. Kowalczyk A., 2005, Turystyka kulinarna – ujęcie geograficzne, „Turyzm”, 15, 1/2, s. 163–186.
12. Lallukka T., Laaksonen M., Rahkonen O., Roos E., Lahelma E., Multiple socio-economic circumstances and healthy food habits. Eur. J. Clin. Nutr. 61(6), 701–710 (2007). doi:10.1038/sj.ejcn.1602583
13. Lévi-Strauss C., Anthropologie structural (Penguin, New York, 1978), p. 383.
14. Kholoshyn I., Burman L., Nazarenko T., Mantulenko S., and Panteleeva N. Geographic particulars of the world’s population food ration // E3S Web of Conferences 166, 13007 (2020) *ICSF 2020* <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016613007>
15. Mandelblatt B. Geography of Food. The Oxford Handbook of Food History / Edited by Jeffrey M. Pilcher. Print Publication Date: Oct 2012 Subject: History, Theory Online Publication Date: Nov 2012 DOI:10.1093/oxfordhb/9780199729937.013.0009 Oxford Handbooks Online. 1-23 p.
16. Mullie P., Clarys P., Hulens M., Vansant G., Dietary patterns and socioeconomic position. Eur. J. Clin. Nutr. 64(3), 231–238 (2010). doi:10.1038/ejcn.2009.145
17. Pitte J.-R., Gastronomie française: histoire et géographie d'une passion (Fayard, Paris, 1991), p. 265.
18. Ровенчак І. І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження : монографія, Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 239 с.
19. Sorre M., The geography of diet, in Reading in Cultural Geography (University of Chicago Press, Chicago, 1962), pp. 445–456.
20. World Food Programme (2020), <https://www.wfp.org>. Accessed 1 Oct 2024
21. World Health Organization, <https://www.who.int> (2024). Accessed 1 Oct 2024.

References

1. Bell, D., Valentine, G., Consuming Geographies: We Are Where We Eat (Routledge, London, 1997), p. 256.
2. Husieva, N. Deiaki suspilno-heohrafichni aspekty spozhyvannia prodovolstva naseleennia Ukrainy *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii: Heohrafichni nauky*. 16 (265), 2013. S. 137–147.
3. Castro, J. de, The geography of hunger. Boston. 1952. p. 384.
4. Solombino, A. (2014). The geography of food. Bollettino della Società Geografica Italiana VII, 647–656.
5. Zastavetska L., Maryniak Ya., Stetsko N. (2024). Kulinarna heohrafiia yak naukovyi napriam novoho svitu turyzmu *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser. Heohrafiia*. Ternopil: FOP Osadtsa Yu. V. № 1 (56). S. 120–128. DOI : <https://doi.org/10.25128/2519-4577.24.1.14>
6. FAO. (2023). World Food and Agriculture – Statistical Yearbook 2023. Rome. <https://doi.org/10.4060/cc8166en>
7. Freidberg S., (2003). Editorial. Not all sweetness and light: new cultural geographies of food, „Social & Cultural Geography”, vol. 4, no. 1, s. 3–6.
8. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Food and agriculture data (2020), <http://www.fao.org/faostat>. Accessed 11 Sent 2024.

9. Goodman, M., Kneafsey, M., Maye, D., & Holloway, L. (2021). *Geographies of Food: An Introduction*. Publisher: Bloomsbury. 40 p. DOI:10.5040/9781474204392
10. Kariel, H.G. (1966). A proposed classification of diet. *Annals of the Association of American Geographers* 56(1), 68–79 doi:10.1111/j.1467-8306.1966.tb00544.x
11. Kowalczyk, A., (2005), *Turystyka kulinarna – ujęcie geograficzne*, „Turyzm”, 15, 1/2, s. 163–186.
12. Lallukka T., Laaksonen M., Rahkonen O., Roos E., Lahelma E., Multiple socio-economic circumstances and healthy food habits. *Eur. J. Clin. Nutr.* 61(6), 701–710 (2007). doi:10.1038/sj.ejcn.1602583
13. Lévi-Strauss C., *Anthropologie structural* (Penguin, New York, 1978), p. 383.
14. Kholoshyn, I., Burman, L., Nazarenko, T., Mantulenko, S., & Panteleeva N. (2020). Geographic particulars of the worlds population food ration E3S Web of Conferences 166, 13007 ICSF 2020 <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016613007>
15. Mandelblatt, B. (2012) *Geography of Food*. The Oxford Handbook of Food History Edited by Jeffrey M. Pilcher. Print Publication Date: Oct 2012 Subject: History, Theory Online Publication Date: Nov DOI:10.1093/oxfordhb/9780199729937.013.0009 Oxford Handbooks Online. 1–23 p.
16. Mullie, P., Clarys, P., Hulens, M., Vansant, G. (2010). Dietary patterns and socioeconomic position. *Eur. J. Clin. Nutr.* 64(3), 231–238 doi:10.1038/ejcn.2009.145
17. Pitte, J.-R., *Gastronomie française: histoire et géographie d'une passion* (Fayard, Paris, 1991), p. 265.
18. Rovenchak, I.I. (2008). *Heohrafiya kul'tury: problemy teorii, metodolohiyi ta metodyky doslidzhennya: monohrafiya*, L'viv: Vyd. tsentr LNU im. Ivana Franka, 239 s.
19. Sorre, M. The geography of diet, in *Reading in Cultural Geography* (University of Chicago Press, Chicago, 1962), pp. 445–456.
20. World Food Programme (2020), <https://www.wfp.org>. Accessed 1 Oct 2024.
21. World Health Organization, <https://www.who.int> (2024). Accessed 1 Oct 2024.